

BİR KİTAP BİR PORTRÉ: POSOFLU ÂŞIK ZÜLÂLÎ

 Muammer KÖKEN*

Kitap okumak günümüzde hep bir vakit veya nakit darlığı mazeretine sığınarak ertelenmektedir. Halkımızın kitap okuma konusundaki ihmalkârlığını bilmeyenimiz yoktur. Ne var ki hepimiz kitap okumanın sayısız faydalarını biliriz de bunu somutlaştırıp “Hangi kitabı okuyacağımızı/okuduğumuzu” bir türlü söyleyemeyiz.

“Neyi, niçin okumalıyız?” sorusuna cevap arayan okurlar, çoğu zaman kitap inceleme ve tanıtım yazılarına başvurmaktalardır. Türü türü meyvelerin yetiştiği ülkemizde bile vitamin ihtiyacını “hap” ile gidermeye çalışanlar azımsanamayacak kadar fazla. Maalesef insanların kitapları küçük alıntılar ve veziz sözlerin aktarıldığı ‘sosyal medya’dan tanımaya çalışmaları gerçek tada ulaşmalarını engellemektedir.

Biz, gerçek tada ulaşmanız dileğiyle dil, tarih ve halk edebiyatı sahasında yirmiden fazla kitabı bulunan, 1956-Posof doğumlu, “Türk Dünyası Bilim, Kültür ve Sanat Ödülü” sahibi Halk Edebiyatı ve Ahıska Merkezli Kafkasya’nın önemli araştırmacılarından Yunus Zeyrek’in kitaplarından birini tanıtacağız.

Zeyrek, kendisi gibi Posoflu olan Âşık Zülâlî’yi 1977 yılından itibaren araştırıp incelemeye başlamış. Zülâlî’nin doğduğu köyde başlayan bu ilk derleme malzemesi, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından neşredilmiş.¹ Zülâlî ile ilgili asıl önemli kaynaklara sonradan ulaşan Zeyrek, bizzat şairin kaleminden çıkmış defter ve mektuplarını akademik bir metotla harmanlayarak, 352 sayfalık 6 bölümden oluşan bir kitap hâline getirmiştir. Bu kitap da 2004 yılında Ankara’da basılmıştır.²

* Keskin Kaymakamı (Posof Eski Kaymakamı 2008-2010).

¹ Yunus Zeyrek, *Âşıklar Serdari Posoflu Zülâlî*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1984.

² Yunus Zeyrek, *Posoflu Zülâlî/Hayati, Eserleri ve Millî Faaliyeti*, Ankara, 2004.

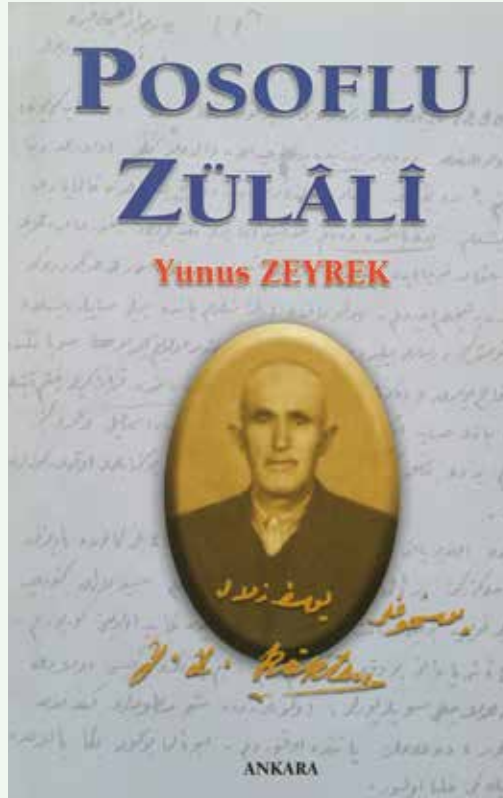
Şairin memleketi olan Posof, III. Murat devrinde (9 Ağustos 1578) Özdemiroğlu Osman Paşa’nın İran Safevilerine karşı kazandığı Çıldır Zaferiyle Ahıska, Altunkale ve Ahılkelek çevresiyle birlikte Osmanlı Devleti’ne katılmıştır. Milletimizin yüreğinde büyük yaralar açan 1877-78/93 Harbi’nin yenilgiyle sonuçlanması üzerine Yeşilköy Antlaşması’yla Ardahan, Artvin, Batum ve Kars’la birlikte Rusya’ya bırakılmıştır. 3 Mart 1918’de yapılan Brest-Litovks Antlaşması’ndan 23 Şubat 1921 tarihine kadar Posof ve çevresinin Gürcü, Rus ve Osmanlı arasındaki gırgellerinden bahseden yazar, 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması’yla Posof, Ardahan ve Artvin’in anayurda katılırken Batum ve Ahıska çevresinin sınırlarımız dışında kaldığını teessüfle belirtmektedir.

Zeyrek, II. Bölümde Âşık Zülâlî’nin adının geçtiği kaynaklardan kısaca bahisle tenkitli bir bibliyografya denemesi yapmıştır. Zülâlî gibi devrine göre iyi tahsil görmüş bir muallim ve güçlü bir halk şâirinden çok az söz edilmesini yadırgadığını özellikle vurgulamıştır.

III. Bölümde Âşık Zülâlî’nin doğumundan ölümüne kadar, çocukluğu, gençliği, tahsili, âşıklık faaliyeti ve muallimliği anlatılmıştır. Kitabın sayfalarını çevirirken ana çizgileri teşkil eden bilgilere işaret edelim.

Asıl adı Yusuf Kökten ve mahlâsı *Zülâlî* olan şâirimiz, 1873 yılı ilkbaharında Posof’un Suskap (Bugünkü adıyla Âşık Zülâlî) köyünde dünyaya gelmiş. Şâirin çocukluğuna ve gençliğine tekabül eden dönemlerinde doğduğu toprakların Rus esaretinde bulunması onun sosyal ve siyasî konularda hassasiyetinin artmasına sebep olmuştur denilebilir.

Yusuf, dedesinin gönderdiği ilk mektepte Zeliha adında bir kıza âşık olur. Kız ile atışmalarından öğrendiğimize göre Zeliha, Yusuf’un “Zülâl” mahlâsını kullanmasını istemiştir. Dönemin ünlü

âşıklarından olan Âşık Üzeyir Usta/Fakirî'nin oğlu Feryadî'de bu çocukta gelecek olduğunu hissederek onu "Zülâlî" mahlâsıyla çağırıştır. Âşık artık şiirlerinde "Zülâlî" ismini kullanmaya başlamıştır.

Yusuf Zülâlî'nin âşıklığının mecazî mi, hakikî mi olduğunu öğrenme zamanı gelmiştir! Âşık 14-15 yaşlarında iken bir rüya görür. Rüyasında pîrlerden, erenlerden bâde içer. Bir de Kaf Dağı'nın arkasında bir kız gördüğünden bahisle söylediği şiirlerden etkilenen köylüler Zülâlî'nin "Bâdeli Hak Âşıkı" olduğuna inanır.

Zülâlî bir gün 40 derece ateşli olduğu halde yaktadır. Kendisine nüsha/muska yapmak, okuyup üflemek isteyen hocalara nazire olsun diye şu şiirle seslenmiştir.

*Bir milyon halkı günde atarsın cehenneme,
Tanrı bilir kim gidecek, kimindir Cennet Sofu.*

*Bir kere Allah diyelim, kocaman tespih nedir?
Tanrı Erhamerrahimdir, eyleme külfet sofu.*

*Baklava diye yutarsın yetimlerin hakkını,
Zerre vicdanında senin yok mu merhamet Sofu.*

*İsterim yardım Allah'tan, istemem nushan senin.
Niçin edem benden aciz mürşide minnet Sofu?*

Tedaviye gelen Kadı Numan Efendi, Yusuf Zülâlî'nin yazdığı bu parçayı okuduktan sonra "Bu çocukta meleke-i ilahiye vardır; dokunmayalım. İnşallah iyileşir." diyerek oradan uzaklaşır. Zülâlî de birkaç gün içinde iyileşir.

Bir süre sonra dedesi tarafından alınan sazla Zülâlî artık nerede bir saz çalan ve ehli dil varsa onunla çalıp söylemeye başlayacaktır.

Âşık Zülâlî'nin âşıklığının üçüncü yılında, 1889 Ekim'inde Çıldır'a gittiğini ve ünlü âşıklarımızdan Çıldır'ın Suhara köyünden olan Âşık Şenlik (1848-1912) ile karşılaştığını öğreniyoruz.³ Çıldırli Âşık Şenlik 93 Harbi'nde söylediği:

*Ehli İslâm olan işitsin bilsin
Can sağ iken yurt vermeyiz düşmana
İsterse Uruset ne ki var gelsin.
Can sağ iken yurt vermeyiz düşmana.*

Dörtlülüğü ile başlayan meşhur koçaklamasıyla halkımızın millî duygularını uyandırmış, düşmana karşı uyanık olmayı sağlamış, zamanının en güçlü âşıklarından biridir. Âşık Zülâlî ise henüz çok gençtir. Usta Şenlik'le karşılaşmasıyla âşıklığını ispatlamıştır. Zeyrek'in kitabında bu karşılaşmanın bütün safhaları verilmektedir.

Artık Zülâlî bölgede tanınan bir âşık olmuştur. 1890-1891 yıllarında Ahıska'nın köylerini dolaş-

mıştır. Hatta 1891 yılında Ahıska'da dehşetli bir kolera hastalığı vuku bulmuş; Zülâlî, bu korkunç hadise üzerine şu dörtlülle başlayan bir destan yazmıştır:

*Bin sekiz yüz doksan bir tarihinde,
Bir zelzele düştü devr-i cihana.
Açtı bayrağını gülşen bağında,
Yıkıldı hisarı daldı her yana.*

Âşık Zülâlî, 1892 yılında da Batum'a gitmiş. Burada Ahılkeleli Ermeni saz şairi Kenziya ile deyişmiştir. Bu deyişmenin iki dörtlülüğü şöyledir:

*Kenziya:
Sadık arkadaşına canın ver kaçma,
Bitmez hain bahçesine gül saçma,
Namert yağmuruna sakın baş açma,
Yiğidin selinden ıslanmak gerek.*

*Zülâlî:
Koç yiğidin çayı akar durulmaz,
Dağlar aşar arabası yorulmaz,
Tilkiden adalet murat sorulmaz,
Aslan gölgesine yaslanmak gerek.*

Zülâlî, 1893 yılı sonlarında Bursa'ya gider. Buralarda yokluk, fakirlik çeker. Gurbet acısı da iyice yüreğine işlemiştir:

*Birdenbire gelip kondu yurduma,
Oturdu evime yattı fakirlik.
Attı kollarını sardı boynuma,
Sineme ok gibi battı fakirlik.*

.....
*Dedim yakamdan düş, yeter ey efe,
Dedi kardeş daha gelmedim keyfe,
Bulamaz olunca bir fincan kayfe,
Acıdı merhamet etti fakirlik...*

Yazarımız, Âşık Zülâlî'nin 1894 yılında İstanbul'a gittiğinden ve orada birkaç ay kaldıktan sonra da 1894 sonbaharında Bursa Ziraat Mektebi'ne kayıt ve kabul olduğundan bahsediyor. Burada üç yıl okuyan Zülâlî, 1896'da korkunç bir hastalığa yakalanıyor ve memleketi Posof'a geri dönüyor. Ustası ihtiyar Feryadî artık yatağında zor konuşmaktadır. Yine de söyleşiyorlar:

*Feryadî:
Bize kan yutturdu aşk dedikleri,
Hep havaya verdim bu emekleri,
Yığıldı başıma hicran begleri,
Ellerinde topuz çal ha çaldadır.*

³ Zeyrek, age, s.43.

Zülâlî:

*Ben bu sevdalara düşenden beri,
Çözülmez kurtulem aşkın çemberi,
Süvari piyade hicran leşgeri,
Vücudum şehrini al ha aldadır.*

Âşık Zülâlî, 1899 yılında Tiflis Müftülüğünün davetiyle Azerbaycan'ın Şeki (Nuha) şehrine giderek millî muallim olmuştur. Ayrıca Kırım'ın Bahçesaray şehrinde İsmail Gaspıralı tarafından neşredilen Tercüman gazetesine de yazılar gönderdiği bildiriliyor. Kafkasya'da tanıştığı aydınlardan etkilenip 1904 yılında Şeki'de bir gazel yazdığını ve bu yüzden Rus casusların takibine uğradığını yıllar sonra Fahrettin Kırzioğlu'na yazdığı mektuptan anlıyoruz.⁴ Bir müsamerede bir öğrencisi tarafından okunan o gazeli şöyledir:

*Biz bu zulmetler içinden çıkarız bir gün olur
Şarka garba yıldırımlar çakarız bir gün olur*

*Kara bulutlar içimden parlayıp şimşek atar,
Gök gürler, dolular yağar; bakarız bir gün olur*

*Bizi boğmak için yurda akan acı selleri,
Dinimizin kuvvetiyle tıkarız bir gün olur.*

*Türk doğarız, Türk gezeriz, Türk yaşarız dünyada
Devrilen Moskofelinden çıkarız bir gün olur.*

*Der Zülâlî, Volga, Tuna, Ceyhun, Araslar gibi
Tuğyan eder deryalara akarız bir gün olur*

Yürütülen millî faaliyetlerin zamanın Rus yönetimi tarafından hoş karşılanmadığından bahseden Zeyrek, Âşık Zülâlî'nin sadece sevgilisinin kaşına gözüne şiirler yazan birisi değil vatan ve millet temasını halk şiirine özenle işlemiş bir halk aydını olduğunu özellikle vurgulamadan geçemiyor.

Âşık Zülâlî'nin 1904 yılında Narmanlı Sümmanî'yle karşılaşmaları ve Sümmanî'nin Posof'ta kaldığı dört gün boyunca yaptıkları bütün atışmalar kitapta geniş yer bulmuştur. Biz burada sadece birbirlerine övgüler dizdikleri şu dörtlükleri vereceğiz:

Sümmanî:

*Yedi iklim çar köşede söyleniyor adınız,
Soyunuz levh-i mahfuzda yazılı künye gibi;
Zülâlî nasıl şairdir, sorsalar Sümmanî'den,
Öyle idrak eyledim ki dalgası derya gibi.*

Zülâlî:

*Ders okudum dün gece manâda üstadımızdan,
Tabir ettim aynı çıktı gördüğüm rüya gibi;
Sümmanî nice âşıktır, sorsalar Zülâlî'den,
İnci, yakut, la'lü geoher yağdırır sema gibi.*

Zülâlî, 1910'da, yani Rus zamanı Posof merkezi Duğur'daki medresede müderris ve Rus İshkolası'nda da Türkçe dersleri verirken Kars'ta Arif Ağa'ya gönderdiği bir manzumeye rastlıyoruz. Ne yazık ki o dönemlerde de cehaletle savaşılıyormuş! Zülâlî ondan Kars'ta bir *Cami Mektebi* adı altında bir Türk mektebi açılmasına önyak olunmasını istiyor. Bu dileğini yergi şeklinde şöyle ifade ediyor:

*Şu Kars'ta yok mu bir kimse, bulunsun bu himayette,
Neden bir dârul-eman yok, kocaman bir vilayette?
Bütün Ermeniler, Rumlar okurlar Türkçe, Rusçayı,
Yazık değil mi, Türk çocuğu kalsın her esarete...*

.....

*Kars'ın köylerini derler yazan yok bir satır Türkçe,
Acep Türk yazısı çıktı da gezer mi semavatta?
Diğer milletlere göre ne denli geride kaldık.
Aman kardaş ne fark vardır bizim ile cemadatta?*

Yusuf Zülâlî şair, muallim, gazeteci ve halk önderi bir aydın olarak vatan millet uğruna çalışmıştır. Rusların takibi artınca 1911'de Afyon'a göçmüştür. Yunanlıların Afyon'u işgalinde elindeki koyunu, keçiyi de kaybeder. Yine fakirlik günleri başlamıştır:

*Kış uzar, yel gibi geçer bahar yaz,
Bahtım böyle yazmış, kime edem naz,
Kapımdaki horoz ediyor avaz,
Servetim yok, işbu hayvandan başka.*

*Akşam yemeğimde hazreti kabak,
Önü arkası yok, o da bir çanak,
Diyorlar eşyanı sat hey avanak,
Var mıdır bir kırık kazandan başka!*

Âşık Zülâlî, 1930 yılında hasretlik gidermek için memleketi Posof'a gidecektir. Afyon'dan İstanbul'a, oradan vapurla Hopa'ya geliyor. Artvin ve Şavşat yoluyla Posof'a ulaşacaktır. Artvin'in Berta köyünde karşılaştığı bir ihtiyarla şu deyişi söylüyor:

*Vücudum mülkünden yağmur kar gitmez,
Niçün gelmez, baharımda neler var!
Doğmaz tan yıldızı, şafaklar atmaz,
Güneş çalmaz, seherimde neler var!*

*Nice dellal hicranımı satarlar,
Müşteriler ellerinden kaparlar,
Dertten kal'a, gamdan saray yaparlar,
Gelin görün, şehrimde neler var!*

Şavşat'tan hareketle Arsiyan Dağı üzerinden Posof'a aşarken şu meşhur deyişini söylüyor:

⁴ Zeyrek, age, s.165.

*Livana'dan aştım Şavşat dağına,
Allah'ın lütfundan ihsan göründü.
Sanarsın ki düştüm cennet bağma
İnsanları huri gülman göründü.*

*Sevgim kaldı vatan gazilerinde
Hasretim var idi bazılarında,
Bu dersin manevi yazılarında
"Hubbül vatan minel-iman" göründü.*

.....

*Hicran köprüsünden geçti ordumuz,
Kalmadı kasevet asla derdimiz,
Poshof mekânımız, Suskap yurdumuz
Her taş cevherden vatan göründü.*

Zülâlî'nin bir ara (1930'lu yıllar) Emirdağı'nın *Bavurdu*, *Çifteler'in Zaferhamit* ve *Mahmudiye'nin Kaymaz Yaylası*'nda imamlık yaptığı söylense de bu dönem kısa sürmüş, "*Neylersin imamlık, şairliğin yap!*" demiştir:

.....

*Biri bir gün dedi davete gidek,
Gidelim hocam ki vardır çok yemek,
Gülleç, baklavalar, yağlıca börek,
Helva, kadayıflar gayet yumuşak.*

*Gittik yedik, sıra duvaya geldi,
Dedim biraz daha kırk lokma kaldı,
Mide doldu, bağırsaklar kabardı,
Öleyazdım, şükür kırıldı kuşak.*

1945 yılında iki Gürcü profesörün yayınladığı bir makaleyle Kars, Ardahan ve Artvin'i talep etmelerine sert tepki gösteren şairimiz, şu konuşmayı söylemiştir:

*Bir karış toprağa verseler, cihanı vermeyiz
Parçalasalar Eflak'ı asumanı vermeyiz.
Kalbimizde damla kandır vatanın her parçası,
Göle'yi, Sarıkamış'ı Kağızman'ı vermeyiz.*

*Tek zerreden bir kütleyiz, bu ülkede yaşarız,
Yediden yetmiş dek serhatlere koşarız,
Bir ayak toprak alsalar biz iki dağ aşarız,
Dünya alt üst olmayınca bu vatani vermeyiz.*

*Zülâlî, çeker isek al bayrağı arş ileri!
Biz öyle Türk oğluyuz ki dönmeyiz asla geri,
Ciğerimizde saklarız, Posof, Şavşat, Çıldır'ı,
Artvin'i, o güzel Kars'ı, Ardahan'ı vermeyiz...*

1873 yılında Çarlık Rusya'sı sınırları içindeki Posof'ta başlayan Âşık Zülâlî'nin hayatı, türlü çileler ve mücadelelerden sonra 18 Aralık 1956 tarihinde Eskişehir'de son bulmuştur. Mezarı Eskişehir'in Çifteler ilçesindedir. Kitabımızın yazarı Sayın

Zeyrek, 2003 yılında kendisinin de konuşmacı olarak katıldığı bir programla Çifteler Kaymakamlığı'na bir anıtmezar yaptırıldığından söz ediyor.

Posoflu Zülâlî kitabının IV. Bölümünde Âşık Zülâlî'nin tesirinde kalan âşıklar ve onların şiirlerine yer verilmiş. V. ve VI. Bölümde Zülâlî'nin şiirleri, dil, şekil ve muhteva özellikleri yönüyle incelenmiş; şairin edebî şahsiyeti, şiirlerinden de örneklerle ortaya konulmuştur.

Büyük Ozan Zülâlî, 1940'da Kırzioğlu'na yazdığı bir mektupta, "*Orada eserlerimizi neşrederseniz bizi ebediyete kaydetmiş olursunuz*"⁵ demiştir. Bu satırları kaleme alan bendeniz, merhum şairimizin bu dileğini bir ödev kabul ederek bu ev ödevimi yapmanın huzurunu yaşıyorum.

Son söz yerine derim ki: Âşık Zülâlî'yi her yönüyle anlatan bu kitapla ilgili yazdığımız bu satırların mukaddime olarak kabul edilmesini istirham ederim. Bu büyük ozanın şiirlerinin yer aldığı bu kitap, iyice incelenerek bazı şiirleri ders kitaplarına alınmalıdır. Âşık Zülâlî gibi bir değerini günümüzde de bilinenler arasında olması için ne gerekiyor- sa yapılmalı, sempozyum ve konferanslar düzenlenmelidir. Akademik çalışmalarla Âşık Zülâlî'nin gezdiği iller ve ülkelerle buralardaki faaliyeti incelenmelidir.

Velhasıl insan ömründe önemli bir yer tutan yirmi beş yılın üzerinde bir emekle hazırlanan bu kitap okunmalı ve okutulmalıdır.

Muammer Köken

1977 yılında Antalya'nın Elmalı ilçesinde doğdu. 1997 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinden mezun oldu. 1998-2004 yılları arasında Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumunda Maliyet Muhasebesi Uzmanı olarak çalıştı. 2004 yılında Kaymakamlık mesleğine başladı.

Denizli-Beyağaç Kaymakam Vekilliği, Konya-Çeltik Kaymakamlığı, Ardahan-Posof Kaymakamlığı, Tunceli Vali Yardımcılığı, Bingöl-Genç Kaymakamlığı, Muğla-Seydikemer Kaymakamlığı görevlerinde bulundu. Halen Kırıkale-Keskin Kaymakamı olarak görev yapmaktadır. Köken, evli ve dört çocuk babasıdır.

⁵ Zeyrek, age, s. 336.